

25

מדינת ישראל

משרדי הממשלה

משרד האוצר

סמל לוי

המחלקה הכלכלית הישראלית

12/96 - 12/96

דואר 11

תיק מס'

מחלקה כלכלית ישראלית

25

סגן ראש הממשלה
שר החקלאות ופיתוח הכפר

המגזר הכפרי בישראל מדיניות של ביסוס וצמיחה

דצמבר 1996

הוכן ונערך על ידי הרשות לתכנון ופיתוח הכפר

סגן ראש הממשלה
שר החקלאות ופיתוח הכפר

המגזר הכפרי בישראל מדיניות של ביסוס וצמיחה

דצמבר 1996

הוכן ונערך על ידי הרשות לתכנון ופיתוח הכפר

סגן ראש הממשלה
שר החקלאות ופיתוח הכפר

ז' טבת תשנ"ז
17 דצמבר 1996
תיק:רשות לתכנון
סימוכין: 0117

ה ק ד מ ה

אני מעביר לעיונכם, מסמך המתאר בתמצית את מדיניות המשרד בתחום החקלאות והכפר.

להתישבות הכפרית ולמגזר החקלאי בישראל השגים מרשימים: פיתוחים טכנולוגיים מהגבוהים בעולם, ייצור בהקף של מליארדי שקלים, יצוא בהקף של מיליוני דולרים בשנה ומקום תעסוקה לרבות רבות של עובדים. ההתישבות הכפרית שימשה ומשמשת ככלי מרכזי במדיניות פריסת האוכלוסיה וישוב חבלי הארץ, הסמוכים לגבולות המדינה, בשמירה על אדמות הלאום, וכתרומה לאיכות הסביבה.

לצד השגיהם נמצאים עדין ההתישבות והמגזר החקלאי בתהליך מתמשך של משבר וחייבים לעבור התאמה לתנאים המשתנים. בתקופה זו, נדרשים המתישבים והחקלאים להתמודד עם שינויים מבניים יסודיים, פרי מורשת והתפתחות בנות עשרות שנים. לשם כך מתחייבת גם מדיניות ממשלתית מגוונת ורב תחומית, שתבטיח תנאים ליצוב ופיתוח ענפי החקלאות והתאמתם לתנאי השוק המשתנים, לפיתוח מקורות תעסוקה חלופיים ולהגדלת הישוב הכפרי, ותקל ותסייע להתאמתו למבנים ארגוניים חדשים.

בצד ההתייחסות לנושאים שונים, אנו מבקשים להתמיד ולדבוק בהחלטת הממשלה הקודמת, שקבעה כי משרד החקלאות ופיתוח הכפר מופקד על החשיבה הכוללת ועל היוזמה בטיפול הכולל, במגזר הכפרי, ומתאם בתחום זה, את עבודתם של המשרדים האחרים.

אני משוכנע, שנדרשת כיום חשיבה ופעילות כוללת ומקיפה שמטרתה לבסס את הישוב הכפרי ולאפשר לו לעבור שינויים מבניים עמוקים, כדי להמשיך בתהליכי הפיתוח והצמיחה ולהענות בכך לציפיות ולתקוות של המתישבים והחקלאים במגזר הכפרי.

ב ב ר כ ה,

רפאל איתן

שר החקלאות ופיתוח הכפר

המגזר הכפרי בישראל - מגמות ושינויים

כללי

חקלאות ישראל מיצרת מזון וחומרי גלם לאוכלוסית המדינה והיצוא החקלאי מאזן את היבוא.

חקלאות ישראל עוברת שינויים מהירים בטכנולוגיות הייצור, בגודל היחידות, בשיטות הארגון ובסוגי הגידולים, בדומה לשינויים המתרחשים בארצות המפותחות ביותר.

ההתקדמות המהירה בטכנולוגיה ובידע, העליה המתמדת בפרייה, שאין לה אח ורע בסקטורים אחרים, ורמת החקלאים בארץ, הביאו לעליה מרשימה בהקף הייצור, מבלי להגדיל את כמות גורמי הייצור, קרקע ומים, שבמחסור.

חקלאות ישראל מהווה 2.1% מהתוצר המקומי הגולמי ו- 4% מהתוצר העסקי. חלקה בתעסוקה 3.6% והיצוא הטרי מהווה 4.1% מסך היצוא במשק.

אוכלוסית ישראל נהנית מתוצרת טריה, שחלקה הארי מיוצר בארץ, ומבטחון באספקת מזון טרי.

למרות חלקה הקטן יחסית במשק, מהווה החקלאות את גרעין התעסוקה המרכזי בכפר, מספקת תעסוקה לעשרות אלפי עובדים ומהווה בסיס כלכלי חשוב לתעשיות לעבוד תוצרת חקלאית ותשומות.

בשל המוניטין שיצא לחקלאות ולארגון הכפרי בישראל, מהווה ישראל מודל לחיקוי לארצות רבות בעולם, ושתוף הפעולה הבינ"ל בנושאי חקלאות, כולל עם המדינות השכנות, הולך ומתרחב.

אוכלוסיה

אוכלוסית המגזר הכפרי מונה כ- 510 אלף נפש ומהווה כ-9% מכלל האוכלוסיה בישראל.

בישובים יהודים - 420 אלף נפש.

בישובי מיעוטים - 80 אלף נפש.

מספר הישובים הכפריים 994, מתוכם 454 מושבים ו-270 קבוצים. המגזר הכפרי והחקלאות שימשו ככלי ליישום מדיניות הממשלה לפריסת אוכלוסיה, חזוק אזורי הספר ושמירת קרקעות המדינה. קרוב ל-70% מהישובים והאוכלוסיה הכפרית, פרוסים באיזורי הצפון והנגב. במרבית איזורי הפריפריה, התושבים בישובים הכפריים מהווים את רוב האוכלוסיה באיזור.

הכפר בישראל תרם ותורם למימוש מדיניות פריסת האוכלוסיה ומשמש ככלי היעיל ביותר לשמירה על אדמות הלאום.

המגזר הכפרי בישראל, נמצא בשנים האחרונות בתהליך מתמשך של משבר, המקיף את כל תחומי החיים ובולם את יכולתו להתאים עצמו לשינויים הנדרשים.

חקלאות

הקף הייצור: במגזר החקלאי עולה על 10 מיליארד ש"ח בשנה.

הקף היצוא: הטרי כ- 740 מיליון \$ בשנת 1995, הקף יצוא התוצרת המעובדת כ- 611 מיליון \$ ויצוא התשומות לחקלאות כ- 1,219 מיליון \$.

חקלאות ישראל מיצרת כמעט את כל סוגי המזון לתצרוכת האוכלוסיה המקומית, בתוך כך את כל צריכת הפירות והירקות ומירב צריכת מוצרי בעלי חיים, למעט בשר ודגים בהם משקל היבוא הוא גבוה. כמו כן, מיבאת ישראל, משיקולים כלכליים, כ- 2/3 מצריכת גרעיני החיטה ואת כל צריכת המזון לבעלי חיים.

חקלאות ישראל תורמת למימוש התפישה "בטחון במזון", ע"י שיעור ייצור עצמי גבוה ותרומה למלאי החרום.

חקלאות ישראל מתפרסת על כ- 4.3 מיליון ד', מתוכם 2.2 מיליון ד' מושקים, ומשתמשת ב- 1.2 מיליארד מ"ק מים לשנה.

לשטחי חקלאות מעובדים תרומה משמעותית כסביבה תומכת לענפי הקיט והנופש וכ"ריאות ירוקות" לכלל תושבי המדינה, במיוחד במרכז הארץ, לנוכח תהליכי העיור המואצים.

תעסוקה

מספר המועסקים בענף החקלאות מגיע לכדי 76 אלף איש, מהם 34 אלף עצמאיים ו- 42 אלף שכירים.

בקבוצים - רק 20% מהמועסקים עובדים בחקלאות.

במושבים - רק כ- 30% מהמועסקים עובדים באופן מלא בחקלאות ועוד כ- 30% באופן חלקי. מרבית המועסקים במגזר הכפרי נזקקים לתעסוקות חלופיות ורק בחלקם מוצאים תעסוקה בישובים עצמם ובאזור הסמוך.

התעשייה הקבוצית מיצרת בחקף של כ- 9.5 מיליארד ש"ח לשנה, מיצאת בחקף של כ- 1.4 מיליארד \$ לשנה ומעסיקה כ- 24,500 איש. התיירות מעסיקה, בנוסף כ- 5% מכח האדם בקבוצים.

במושבים מתפתח ענף התיירות הכפרית וכולל מאות חדרי ארוח בהם אלפי מיטות. בנוסף הוקמו אלפי עסקים לא-חקלאיים, המעסיקים אלפי עובדים.

המכפיל בענף החקלאות מגיע ל- 2.3, כלומר על כל עובד בחקלאות נשען 1.3 עובד נוסף, ובסה"כ כ- 100 אלף מועסקים נוספים.

הפריזון - בחקלאות הוא הגבוה מבין כל ענפי המשק והגיע ב- 1995, ליותר מ- 9% ליחידת עבודה ומעל ל- 12% ליחידת תשומה. זאת, הודות להשקעות במחקר ופיתוח, לשיפורים טכנולוגיים וליעילותם הגבוהה של חקלאי ישראל.

תהליכי שינוי ומשבר

א. ירידה במספר המועסקים בחקלאות ובהכנסתם.

שפורים טכנולוגיים וגידול מתמיד בפריון תורמים ליציאת מועסקים מהמגזר החקלאי, למרות הגידול המתמיד בהקף הייצור. ריחוקו היחסי של הכפר מהמרכזים העירוניים וממוקדי התעסוקה, שפע תוצרת חקלאית ומחירים נמוכים בשווקים וכן תחרות משטחי האוטונומיה, גורמים לאבטלה סמויה של עצמאיים בחקלאות ולהכנסה נמוכה, יחסית לשכר הממוצע במשק.

הכנסה ממוצעת של חקלאי עצמאי מגיעה רק לכ- 60% מההכנסה הממוצעת לעובד שכיר במשק.

ב. פיתוח תעסוקות לא חקלאיות בישובים הכפריים, איננו משיג את הביקושים לתעסוקה חלופית בתחומי התעשייה, התיירות והיזמות האישית. הדבר גורם לאבטלה, להכנסה נמוכה ולמצב כלכלי קשה בישובים רבים.

ג. משבר החובות שפרץ ב-1986, טרם בא על פתרונו המלא. עול החובות ממשיך לאיים על קיומם של ישובים ומתישבים, והוא מונע את הצמיחה והפיתוח בישובים הכפריים.

ד. מערכות התמך הקואופרטיביות קרסו ברובן ולא נבנו מערכות חליפיות, שהן חיוניות לארגון של אלפי יצרנים זעירים העוסקים בחקלאות.

ה. הממשלה הולכת ויוצאת כמעט באופן מלא מאחריותה לתכנון הפרטני בחקלאות, וויש צורך בייצוב וחיזוק המערכות האלטרנטיביות של התערבות ממשלתית אשר נבנו, הופעלו והביאו לשינוי משמעותי חיובי במצב המגזר החקלאי. מערכות אלה חיוניות כדי להתגבר על כשלי שוק האופייניים לענף, במיוחד בתנאים של תחרות חופשית, ללא תכנון פרטני, בשווקים.

בישראל, תמיכת הממשלה בענפי החקלאות נמוכה יחסית למדינות אחרות.

ו. המבנה הארגוני והחברתי של הכפר מבוסס על מסגרות קואופרטיביות בהן חלו שינויים מרחיקי לכת. המועצות האזוריות נטלו על עצמן את מרבית המטלות שהיו בעבר באחריות הכפרים. גם להצטרפות אוכלוסייה, למטרות מגורים בלבד, בכפר, השלכות מרחיקות לכת על ארגון המרחב הכפרי.

התפתחויות מדיניות ולאומיות

אנו עומדים בפני התפתחויות מדיניות ולאומיות, שישפיעו באופן דרמטי על החקלאות ועל הישוב הכפרי.

א. הסכמי האוטונומיה והשלום עם ירדן יצרו איומים נוספים לענף החקלאות, בעיקר בחלק ממיני הירקות ובענף הלול. חלק ניכר מהמגדלים עלול לצאת ממעגל הייצור, מבלי שהוכנה חלופה ראויה לתעסוקה. מאידך, יתכן ויפתחו אפשרויות חדשות ליצוא, בעיקר תשומות חקלאיות, לשטחי האוטונומיה ולמדינות ערב.

בנוסף, פתיחת הגבולות לסחר חקלאי מהווה סיכון לבריאות החי והצומח, שיש לתת עליו את הדעת.

ב. הסכמי גאט"ט שנכנסו לתוקף בינואר - 1995, יחשפו את חקלאות ישראל, יותר ויותר, לתחרות מבחוץ. מאידך, יתכן ויתאפשר לישראל להגביר את יצוא תוצרתה, באותם הענפים בהם יש לה יתרון יחסי.

ג. ההשלכות על משק המים - הגידול באוכלוסיה והסכמי השלום, ישפיעו על איכות המים ואספקת המים לחקלאות. החקלאות תצטרך לעבור לשימוש הולך וגדל במי קולחין, על חשבון שימוש במים שפירים, שעליהם נבנו ענפי החקלאות.

ד. הבניה המואצת באיזורי המרכז ופריסת רשת כבישים ארצית חדשה, קובעים מציאות אורבאנית חדשה וגורמים ללחצים לשינויי יעוד של קרקע חקלאית. תהליכים אלה יביאו לשינויים מהותיים באופי הישוב הכפרי, בעיקר במרכז הארץ ובמבנה החקלאי.

בצד החיוב שבפיתוח המואץ, יש לפעול מתוך מודעות להשלכותיו המדאיות על איכות הסביבה, החקלאות וקיום מאגרי המים השפירים. כמו כן, חיוני להבטיח את זכותם של המתיישבים להנות מפירות הפיתוח האורבאני בקרקע חקלאית ומהאפשרויות וההזדמנויות הכלכליות החדשות באיזורים מרוחקים.

מטרות, יעדים ודרכי פעולה

הישוב הכפרי בישראל, מקיים תפקידים לאומיים וחברתיים בפריסת אוכלוסיה, אכלוס איזורי הגבול ושמירת אדמות המדינה, והוא מהווה ביטוי לאורח חיים יחודי במושב, בקיבוץ ובמושבה.

ביסוסו מחדש של הישוב הכפרי, מחייב הרחבה וגיוון של מקורות התעסוקה, תוך שמירת האופי הכפרי, הגדלת אוכלוסית הישובים הכפריים וחיזוקם החברתי והכלכלי.

החקלאות תמשיך להיות את הגרעין המרכזי לקיומו של הכפר בישראל, אך גם היא חייבת להמשיך ולעבור שינויים והתאמות, כדי שתוכל להתמודד עם השינויים בשוקי הארץ ובעולם. הדבר מחייב יזמות של המתיישבים ומעורבות ממשלתית רצופה, שתבטיח יציבות לחקלאים, רמת הכנסה הוגנת והמשך פיתוח מדעי וטכנולוגי בחקלאות.

כדי לסייע בפתרון בעיות המגזר הכפרי וענף החקלאות, והתאמתם לשינויים הכלכליים והחברתיים, מוצע לפעול בו זמנית במגוון תחומים, באופן אינטגרטיבי ובתאום של כל המשרדים הנוגעים בדבר.

המטרה העיקרית היא להביא את המרחב הכפרי ליציבות כלכלית וחברתית, לאפשר הגדלת האוכלוסיה, ליצור אוירה אופטימית, ולהביא למצב של שיוויון, כלכלי - חברתי, עם סקטורים יצרניים אחרים במשק.

בתוך כך, יש צורך לשים דגש מיוחד ולתת עדיפות, במסגרת תוכניות פיתוח ארציות, לטיפול באזורי הפריפריה - להאצת תהליכי הקליטה והרחבת הקהילות, שיפור מערכות התשתית, צמצום מימדי האבטלה ושיפור השירותים הציבוריים והעסקיים. אלה יהוו תשתית לפיתוח של מקורות תעסוקה בתחומי התעשייה, התיירות והיזמות.

היעדים העיקריים ליישום מדיניות המשרד הם:

א. הון

- * גמר הסדרי החובות במשק המשפחתי והקיבוצי ומציאת פתרונות מעשיים להסדר החובות למשקים "חדלי פרעון", שאינם במסגרת ישובי קו העימות.
- * יצירת הסדרי מימון ואשראי, כולל מנגנוני בקרה מתאימים לגבי הפעילות היצרנית בעתיד, והתאמת הקף המימון הדרוש לגידול המתמיד בהשקעות בחקלאות.
- * יצירת מערכת מתאימה להון חוזר.
- * סיוע ממשלתי מיוחד להגבר התהליכים הדרושים להתייעלות ענפי החקלאות: "משקים מתמחים" ו "משקים גדולים".

ב. יזמות, פיתוח כלכלי ותעסוקות חלופיות

- עידוד היזמות העסקית בכל התחומים במרחב הכפרי, ויצירת תשתיות מתאימות להתפתחותה:
- * יזמות בחקלאות.
 - * עידוד עסקים קטנים ויזמות בתעסוקות חליפיות: תעשייה, שירותים ותיירות, והקמת אזורי תעשייה באיזורים הכפריים, במשולב עם ערי השדה, בהתאם ל"דו"ח קדמון" שאושר ע"י הממשלה.
 - * בנית תשתיות באיזור ובישובים לפיתוח תיירות כפרית ושירותים והמשך התכנית המשותפת עם משרד התיירות, לפיתוח "כפרי תיירות".
 - * פיתוח מקורות תעסוקה, יזמות והכשרה לנשים במגזר הכפרי.
 - * המשך התכנית ל"חונכות עסקית" בכפר, המשותפת עם משרד התמ"ס.

ג. טיפול נקודתי ופיתוח אזורי

- * לאור הנסיון החיובי שנצבר, במסגרת תוכנית "מפנה 97", מומלץ להעמיק את הפעילות במסגרת האיזורים המועדפים, ולראות בה דרך נאותה לטיפול כולל בישובים כפריים במסגרת האיזור. חיוני להרחיב פעילות זו לקראת 1997.
- * יש להמשיך בהשלמת התכנית "נגב של צמיחה", הנעשית במשותף עם הקק"ל, ובתכנית ל"עיבוי קו העימות" שאושרה ע"י הממשלה.

ד. ייצוב וחיזוק הייצור החקלאי

- * הערכות מתאימה לטווח ארוך, לחיזוק מערך הייצור החקלאי, בשווקי ישראל וחו"ל, בעיקר לנוכח הפעלת הסכם גאט"ט והסכמי השלום והאוטונומיה.
- * יצוב ההסדרים והרפורמות שנקבעו בענף הלול ובענף הירקות, והבטחת התקציבים הדרושים ל-"רשתות הבטחון"
- * שיפור ושכלול מערכי השיווק החקלאי, על ידי הקמת מערכות תקינה, שכלול כללי מסחר הוגן, הקמת שוק סיטונאי מרכזי חדש, ווצמצום המגבלות המוטלות על המסחר הסיטונאי.
- * הקמת מערכת מידע עסקי ותכנוני משוכללת לחקלאי.
- * צמצום המגבלות המוטלות על היצוא החקלאי.
- * שנויים מבניים במועצות הייצור, הדרושים להתאמתן לשנויים המבניים בענפי החקלאות.
- * סיוע ממשלתי לרשתות בטחון וקרנות לקידום מכירות, כדי לסייע בפיתוח והרחבת היצוא החקלאי.
- * שילוב מחקר ופיתוח עסקי, כדי לעודד ייצור ויצוא תשומות וטכנולוגיה ב"חבילות יצוא".

ה. הגנת החי והצומח

- * הערכות מתאימה של יחידות המשרד להגנת החי והצומח לנוכח פתיחת הגבולות לארצות השכנות.

ו. מחקר ופיתוח והדרכה

- * תגבור המו"פ החקלאי, המהווה את המכשיר היעיל ביותר לחיזוק כושר התחרות של החקלאות, במצב של צמצום תמיכות, ע"י החדרת חדשנות והגברת יעילות הייצור.
- * השלמת הרפורמה במבנה מינהל המחקר החקלאי, תוך סיוע מיוחד למינהל בתקופת הביניים, עד להשלמת התהליך.
- * התאמת מבנה וארגון שרות ההדרכה ליעדיו החדשים.

ז. חברה ובטחון סוציאלי

- * שיפור התנאים הסוציאליים במרחב הכפרי - יציאה מוסדרת ונאותה של מועסקים ממעגל הייצור החקלאי וחיזוק הביטחון הסוציאלי על ידי הבטחת הסדרי פנסיה, פיצויים, הבטחת הכנסה, דמי אבטלה וכד'.
- * התאמת ושכלול המבנים הארגוניים והחברתיים במגזר הכפרי ומערכות השלטון המקומי, תוך שיתוף פעולה בין אזורי ובין עיר לכפר.
- * רה-תכנון פיסי והתאמת מבנה הכפר לשנות ה-2000.

ח. מדיניות קרקעית

- * קביעת הסדרים לניוד זכויות עבוד חקלאי, כדי למשוך הון וידע חיצוני לחקלאות.
- * מימוש ההסדרים שנקבעו לפיצוי הישובים הכפריים על שינוי יעוד, למטרות בניה ותשתית, של קרקעות חקלאיות.
- * ראוי שהפיצוי יבטיח השתלבות הישוב הכפרי בהזדמנויות הכלכליות שנלוות לפיתוח אורבני ותשתית הכבישים הארצית ומאידך יאפשר שימור של שטחים חקלאיים ראויים לעיבוד, משיקולים כלכליים ומשיקולי איכות הסביבה.
- * תמיכה בחקלאות כגורם שומר על קרקעות המדינה.
- * מתן פתרונות להבטחת זכויות החקלאים ומעמדם בקרקעות שברשותם.
- * מדיניות מחירי החכרת קרקעות לעיבוד חקלאי, תקבע בהתאם לכדאיות הייצור החקלאי.

ט. בניה

- * שינוי כללי הבניה למגורים ולצרכי ציבור במגזר הכפרי והתאמתם למציאות החדשה. יש לקבוע הסדרים מתאימים, שיאפשרו ניצול המשכנתאות בקיבוצים והאצת תהליך הרחבת המושבים, ע"י סיוע ממשלתי בתשתיות.
- * חידוש התשתיות בישובים הכפריים, הוא צורך חיוני בישובים רבים ומחייב משאבים יחודיים.

י. מים

- * הכנת תוכנית כוללת, ארצית, לאיסוף, טיהור והשבת מי קולחים, והערכות החקלאות לשימוש במים מטהרים במחיר סביר, תוך שמירה על מקורות המים הדרושים, גם לנוכח הסדרי האוטונומיה.
- * בתוך כך, יש לתת עדיפות להגדלת מפעל השפד"ן, כדי לאפשר המרת מים ופיתוח חקלאי נוסף בנגב.
- * החזרת מים שפירים לצרכי העיר והתעשייה והמרתם במי קולחין, מחיבים מדיניות מחירי מים מתאימה וסיוע ממשלתי בהשקעות הדרושות במערכות מים חקלאות.
- * המשך השקעות בפיתוח מקורות מים נוספים: התפלה, מי שטפונות, קידוחים ואיסוף מי שטפונות.

י"א. איכות הסביבה

- * קביעת מדיניות לשמור מירבי של חקלאות ישראל, כ"ריאות ירוקות", במיוחד באזור המרכז.
- * מעבר לחקלאות "ידידותית לסביבה".

יישום המדיניות לטיפול כולל במגזר הכפרי

א. מוצע, כי הממשלה תאשרר מחדש את תפקיד משרד החקלאות ופיתוח הכפר כיוזם, מתכנן ומתאם במכלול התחומים הקשורים למרחב הכפרי: חקלאות, תעסוקות חליפיות, תשתית, חברה וארגון. המשרד לא יחליף בתחומי הביצוע את המשרדים האחרים, וישלב בעבודתו את המועצות האזוריות תוך חיזוק מעמדם ותחומי פעילותם.

ב. להקים את ועדת השרים לענייני התישבות, לצורך תאום פעולות הפיתוח במגזר הכפרי.

גם במדינות אחרות בעולם, בעיקר בארצות המערב, שם עובר המגזר החקלאי תהליכים דומים לאלה של ישראל, פועל משרד החקלאות במרחב הכפרי, במכלול של נושאים הנוגעים לפיתוח יזמות בתחומי תעסוקה חליפיים כגון: תעשיה, תיירות ושירותים, טיפול בבעיות חברה ותנאים סוציאליים, ולאחרונה גם במגוון רחב של נושאי איכות הסביבה.

הנימוקים העיקריים לצורך בפעילות משולבת של חקלאות וכפר בישראל הם:

א. הטיפול הכולל שניתן בעבר לאזורי ההתישבות הצעירה בפריפריה, ע"י מחלקת ההתישבות, והמחויבות שהיתה בעבר לפיתוח הישובים הצעירים עד לביסוסם הכלכלי והחברתי, אינה קיימת עוד, לאחר השינויים שעברה המחלקה.

ב. צורות התמיכה בהתישבות החקלאית, יצטרכו לעבור שינוי משמעותי בעקבות הסכמי גאט"ט.

במקום תמיכות ישירות מסורתיות של התערבות וסיוע דרך מנגנון המחירים, יהיה צורך לעבור לשיטות של סיוע עקיף, כמקובל כבר היום במדינות שונות במערב ע"י תמיכה בתשתיות, סיוע בהשקעות, הסדרי פנסיה, פיתוח יזמות חליפית ועוד.

מדובר במהפכה של ממש בדרך ההתייחסות לצרכי הפיתוח והסיוע של המגזר הכפרי, וזאת תוכל להתבצע רק אם יהיה גורם אחד שירכז את התאום, התכנון, החשיבה והיוזמה בנושא. הדבר יחייב גם ראייה חדשה של תפקידי המועצות האזוריות ותנועות ההתישבות ושילובם במהלך הכולל.

ג. מדינת ישראל היא מדינה בעלת מימדים זעירים. במידה רבה ניתן להתגבר על קשיי ההתישבות הכפרית בפריפריה ועל פערי התעסוקה, הפרנסה ורמת החיים, על ידי השקעות ושיפורים בתשתית, שיצמצמו את הפער הגאוגרפי, הפיסי, התרבותי והתקשורתי.

יש צורך בגורם ממשלתי, שירכז ויתאם את היוזמה והפעולה בתחום זה, יחד עם המועצות האזוריות.

ד. למרות הצמצום המתמשך במספר העוסקים בחקלאות, מהווה עדיין החקלאות, בסיס כלכלי מרכזי בהווה הכפרית בישראל. הרצון לשמור על המאפיינים הכפריים היחודיים של אזורי הארץ השונים, מחייבים מדיניות כוללת וריכוז הנושא בידי המשרד הארצי המופקד על כך בצורה פונקציונלית.

נספחים

פריפריה מול מרכז בישראל

מסקרים שנערכו מתברר כי קיימת נחיתות יחסית, חברתית - כלכלית, של אזורי הפריפריה לעומת המרכז.

(א) אוכלוסיה: חלקה של האוכלוסיה במחוזות חיפה, הצפון והדרום, ביחס לאוכלוסיה כולה בישראל, נמצא בנסיגה. כך גם חלקה של האוכלוסיה היהודית במחוזות אלה.

(ב) תעשיה ומלאכה: באזורי הפריפריה קיימת חדירה והשרדות, בעיקר של המפעלים הקטנים יותר.

באזורי הפריפריה קיים תהליך של שנוי מבני: יציאה של מפעלים מענפים צומחים וכניסת מפעלים מסורתיים (לא צומחים). המשמעות היא הגדלת הפער האיכותי בין אזורי המרכז לפריפריה, לטובת המרכז. מרכזי המימון, הניהול, המו"פ והשרותים, הולכים ומתרכזים בעיקר באזורי המרכז. באזורי הפריפריה מתרכזות הפונקציות הדורשות כח אדם פחות מקצועי. כתוצאה מכך, מחוז המרכז נהנה משכר ענפי גבוה יחסית, בכל הענפים, ביחס לאזורי הפריפריה.

(ג) תעסוקה: משקל התעשיה באזורי הפריפריה, מס"ה התעסוקה בהם, הולך וגדל. עם זאת, במחוזות הפריפריה חל גידול במקצועות "הצוארון הכחול" ובאזורי המרכז במקצועות "הצוארון הלבן".

(ד) אבטלה: בפריפריה שיעורי האבטלה גבוהים יותר ונובעים, בין השאר, מחוסר יציבות ותחלופה גבוהה של מפעלים. התוצאות הן שיעור נמוך יותר של בעלי השכלה טכנולוגית, פער ברמות השכלה ושנות ותק נמוכות יותר, ומכאן גם שיעורי אבטלה גדולים יותר בפריפריה.

(ה) דיור: במחוזות הפריפריה ובעיקר באלה שבהם קיים מאזן הגירה שלילי, ממוצע שטח הדירות נמוך ביחס למרכז. גדל מלאי הדיור באזורי המרכז ולעומתו יורד המלאי באזורי הפריפריה.

(ו) תקשורת: גם ביצירת תשתיות לתקשורת, הולך וגדל הפער בין אזור הצפון והדרום לבין אזור המרכז.

הכפר בפריפריה

למגזר הכפרי באזורי הפריפריה, איפיונים והבטים נוספים, המקשים עוד יותר על תפקודו החברתי - כלכלי:

(א) בעיות נגישות - מרחק, כבישים משובשים ומחסור בתחבורה ציבורית סדירה.

(ב) עלות השרותים הצבוריים והפרטיים גדולה יותר.

(ג) בעיות תקשורת, מחסור במערכות מידע וריחוק ממרכזי המחקר והפיתוח, מקשים על פיתוח יזמות.

(ד) הרצון להמשיך ולעבד את המשק החקלאי, גורם לאבטלה סמויה - במיוחד בקרב הנשים. כך נמצא שאפשרויות תעסוקת הנשים מאוד מוגבלות ושעורי האבטלה בתוכן הם גבוהים יחסית.

(ה) הבניה התקציבית, ששימשה בעבר מנוף ממשלתי לפתוח המגזר ולהאצת תהליך הקליטה, בוטלה. אופי קליטת המתישבים במרחב הכפרי, גודל האוכלוסיה ומעמד חוזי החכירה אינו מאפשר כמעט לבצע קידום בניה לצורך קליטה מואצת של מתישבים חדשים, באמצעות משכנתאות, כפי שקיים היום.

(ו) מועסקים, הנפלטים ממעגל הייצור בענפי החקלאות, מתקשים למצוא תעסוקה חלופית וזאת, מבלי שנתנת להם האפשרות להנות מזכויות פנסיה והבטחת הכנסה.

(ז) מגבלות מים ומעבר ממים שפירים למי קולחין, עם כל ההשקעות הכרוכות בכך, מגבילים את אפשרויות הפיתוח של ענפי החקלאות.

יצויין כי באזורי הפריפריה שיעור המועסקים בענף החקלאות, במרחב הכפרי, מגיע לכ- 80% ויותר.

